

Bartoněk, Antonín

[Chadwick, John. The prehistory of the Greek language]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická. 1966, vol. 15, iss. E11, pp. 162-165

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/109687>

Access Date: 18. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

nýbrž že šlo o volné spojení celé řady relativně nezávislých achajských knížectví k společné akci proti asijskému severozápadu.

Pokud jde o dobu pádu Tróje, probírá autor otázku z několika stránek a pokládá za nejprůtelnější aproximativní datum dobu kolem roku 1200 př. n. l.

Zbývá pohovořit o třetí subkapitole, jednající o situaci v samotném Řecku na sklonku probíraného období, tj. období LH IIIb. S. uvádí, že kdežto pro LH IIIa (cca 1400—1300 př. n. l.) je na řecké pevnině doloženo nejméně 90 lokalit, pro LH IIIb (cca 1300—1200 př. n. l.) dokonce 143 míst, ale pro LH IIIc (cca 1200—1125 př. n. l.) jich zůstává doloženo pouze — i když opět minimálně — 64. K tomuto snížení došlo podle autorova názoru brzy po skončení trójské války a odraz tehdejších složitých poměrů vidí autor mimo jiné i v rozmanitých obtížích a strastech, jimiž byl podle mytologické tradice poznamenán návrat mnohých heroů od Tróje domů. Osudy Odysseovy a Menelaovy jsou sdostatek známy; Teukros, Agamemnon, Feidippos se usazují na Kypru, Amfilochos v Kilikii. Rhodané dokonce zakládají osady až v Hispanii a na Baleárech a na italské území se podle tradice stěhuje dokonce celá řada heroů: Filokletes zakládá města na březích Tarentského zálivu, Diomedes se usidluje v Apulii, pylští osadníci zakládají Metapont v Tarentském zálivu — a dokonce prý i vzdálenou Pisu v pozdější Etrurii — a Rhodané samotnou Parthenope, pozdější Neapol, stejně jako města v Apulii a opět při Tarentském zálivu. S těmito zprávami jsou přítom ve shodě i archeologické památky mykénské keramiky LH IIIc z mnohých uvedených území (vedle Kypru je to na východě zvl. Kilikie a na západě pak zejména významná lokalita Scoglio del Tonno v Tarentském zálivu [patrně s rhodskými styky], ale např. i ostrov Lipari v Liparském souostroví a Ischia v Neapolském zálivu).

Nakonec se autor zamýšlí nad důvody, které ať přímo či nepřímo vedly k této migraci z helladského světa těsně po skončené vítězné válce s Trójou. Podle něho se mykénské Řecko právě touto válkou nesmírně vyčerpalo — nespělo-li k hrozbě hospodářského úpadku již před jejím započatím a nebyla-li vůbec trojská kampaň pouze zoufalým pokusem o znovunabytí hospodářsko-politické rovnováhy v Egeidě z doby před úpadkem chetitské říše. Tyto i jiné důvody tu autor naznačuje, ale stěží se mu je daří skloubit v nějaký ústrojný celek; na to je však tato záhada, která hýbe myslí odborníků již po četné generace, příliš složitá. I tak však obsahuje tato Stubbingsova studie mnoho cenných podnětů a bystrých postřehů a ústrojně dovršuje svou převážnou orientací na zprávy antické tradice autorovo pojetí mykénské civilizace obsažené v obou statích předešlých. Bylo by si ovšem třeba přát, aby se mykénské kultuře dostalo v CAH speciálnějšího zhodnocení i z hlediska archeologického a rovněž i z hlediska svědectví mykénských lineárních archivů.

Antonín Bartoněk

John Chadwick, The Prehistory of the Greek Language. The Cambridge Ancient History, Revised Edition of Vol. II, Chapter XXXIX (sv. č. 15 sešitového vydání). Cambridge University Press 1963. Stran 19. Cena 3s. 6d.

Zařazení stručného přehledu o prehistorii řeckého jazyka mezi první svazky nové edice CAH je odrazem skutečnosti, že se v nazírání na tuto otázku v posledních letech velmi mnoho změnilo. Základním zdrojem těchto změn byly dvě příznivé okolnosti: předně stále silnější pronikání moderních lingvistických metod do grecistiky, a zejména starořecké dialektologie, a za druhé rozluštění lineárního písma B a s tím související objev dosud neznámé starobylé formy řeckého jazyka z 14.—13. stol. př. n. l. Přítom vzhledem k oběma těmto momentům byla osoba autora recenzované publikace zvolena neobyčejně šťastně. J. Chadwick je dnes nejen ústřední postavou mykénologických bádání o lineárním písmě B, nýbrž zároveň i uznávaným teoretickým badatelem v oblasti starořecké dialektologie vůbec.

Publikace se skládá ze tří kapitol. Z nich první je věnována metodickému rozboru pramenů,

kteřé nám jsou s to poskytnout informace o předhistorickém vývoji staré řečtiny. Podle Ch. to jsou a) lingvistická analýza starořeckých dialektů, b) lingvistická analýza jazyka lineárního písma B, c) srovnávání s jinými ie. jazyky, přičemž podle něho úspěšné závěry o předhistorickém vývoji řečtiny je možno na základě těchto tří zdrojů činit pouze u takových jazykových jevů, které jsou nám zcela souhlasným způsobem osvětlovány alespoň dvěma z uvedených zdrojů. Oprávněné je tu však zároveň Chadwickovo varování před příliš důvěřivým vyhodnocováním shod mezi různými dialekty; autor tu speciálně vytyká tři případy shod, které nemají pro hledání genetické nářeční příbuznosti význam: a) shoda vznikla teprve sekundárně, totiž pozdním ovlivněním jednoho dialektu nářečím druhým; b) shoda je produktem paralelního, na sobě nezávislého vývoje; c) shoda je vlastně zachováním archaického, geneticky bezpříznakového stavu. Cenné je u Ch. zejména zdůrazňování první z uvedených tří možností. Řecká dialektologie přihlížela totiž doposud jen v malé míře k možnosti konvergence mezi řeckými dialekty, a zejména k otázkám interdialektního vyrovnávání, jak k němu docházelo v řeckém nářečním světě zejména v posledních předhelénistických stoletích (k této problematice srov. mou stať *Divergenz und Konvergenz im Griechischen* v tomto čísle SPFFBU na str. 83—88). V této části Chadwickovy práce může snad čtenářovy rozpaky vyvolat pouze Chadwickovo omezování „historické řečtiny“ na řečtinu doloženou v textech a nápisech z 1. tis. př. n. l., kdežto řečtina mykénských tabulek je u něho zahrnuta do řečtiny „předhistorické“. Nelze však nevidět, že jednak vzhledem k značné mezeře mezi nejmladšími texty lineárního písma B (cca 1200 př. n. l.) a nejstaršími texty alfabetickými (cca 725 př. n. l.) a jednak i vzhledem k chronologicky nezařaditelnému charakteru některých rysů homérické řečtiny má Chadwickovo rozlišení vskutku jisté praktické odůvodnění. — Pro počátek existence řeckého jazyka jakožto plně oddělené ie. větve stanoví tu pak Ch. jako nejnižší chronologickou hranici dobu „značně dřívější než r. 1500 př. n. l.“.

Na základě těchto předběžných úvah podává Chadwick na konci 1. kapitoly seznam základních obecně řeckých rysů, odlišujících podle jeho názoru v 2. tis. př. n. l. řečtinu od ostatních ie. jazyků. Využívá tu hojně závěrů z rozluštění lineárního písma B, počíná si však při jejich formulování tak opatrně, že tu takovými zjištěními, na nichž leží třeba jen nejmenší stín pochybností, raději vůbec neargumentuje. Tak např. při výkladu o změně prařeckého iuxtavokálního *s* v *h* hovoří o tom, že 1. p. B nemá možnost vyznačovat zvuk *h*, ač sám první poukázal — podle celkem souhlasného názoru většiny badatelů — správně na to, že znak č. 25, označovaný jako A₂, má slabičnou hodnotu HA (srov. J. Chadwick, TPS 1964 [1955], 1—17; viz i A. Bartoněk, SPFFBU A 5 (1957), 45—62). Podobně ponechává bez rozhodnutí otázku, jaké střídnice vystřídaly v mykénštině prařecké spojení *explosiva* + *ɨ*. Autor se tu zřejmě chtěl — vzhledem k příručkovému charakteru knihy — omezit jen na konstatování bezpečně zjištěných faktů, neboť řešení hlubší problematiky by ho asi bylo zavádělo příliš daleko. Svou snahu omezovat se ve výčtu obecně řeckých jazykových rysů vždy jen na bezpečná fakta porušil Ch. podle našeho názoru pouze v případě mykénské střídnice za ie. náslovné *ɨ*. Chadwick totiž nachází náslovné *h* nejen v častém mykénštině relativním *o* = *hōd*? (srov. *ὄς*), nýbrž i v souznačném, ale graficky poněkud odlišném *jo*-, a popírá, že by se bylo ie. náslovné *ɨ* v mykénštině vůbec zachovalo. Naproti tomu někteří jiní badatelé, např. E. Risch, MH 16 (1959), 218 sq., interpretují *o* jako *hōd* a *jo* jako *jōd*. Věc je obtížné rozhodnout. — Pro úplnost nyní heslovitě uvedeme, které jazykové rysy Ch. uvádí jakožto specifické pro řečtinu z 2. tis. př. n. l. 1. Hláskosloví: náslovné antevokální *ɨ* se mění v *h* nebo v hlásku směřující ke klasickému *ζ*, intervokální *ɨ* úplně mizí; ve skupině *explosiva* + *ɨ* dochází k palatalizaci; znělé aspiráty se mění v neznělé; náslovné antevokální, a rovněž intervokální *s* se mění v *h* a dále vůbec mizí; labioveláry před *u* ztrácejí svůj labiální element; mizí koncové souhlásky s výjimkou *-n*, *-r*, *-s*; objevují se prothetické vokály; sylabické *-ŋ* v ak. sg. kons. kmenů a *ŋ*-v privativním sufihu se mění v *-a*, *a(n)*-. 2. Tvarosloví: specificky řecké tvoření superlativů na *-tatos*; genitiv mužských *a*-kmenů na *-āo*; akt. infinitiv thematických sloves na *-een*; mediopasivní participium na *-menos*; tvar číslovky pro „1“ od kořene *sem-/sm-*; počátky

řeckého pádového synkretismu. 3. Slovník: výskyt řady slov doložených jen v řečtině.

Druhý oddíl knihy je věnován klasifikaci řeckých dialektů z 1. tis. př. n. l., tj. vlastně komplexnímu synchronnímu pohledu na řecký nářeční svět té doby. Chadwick tu opět zaujímá celkem opatrné stanovisko a raději se nepouští do příliš dalekosáhlého spojování hlavních starořeckých nářečních skupin, dórské, aiolské, arkadokyperské a ionskoattické v ještě nadřazenější nářeční jednotky. Používá sice ve své práci protikladných termínů „západní řečtina“ a „východní řečtina“, ale druhý z obou termínů u něho pouze per oppositum shrnuje to, co nelze zařadit pod „západní řečtinu“. Jen ta mu poprávu tvoří vyšší nářeční jednotku. Přitom Ch. ve shodě s *Thumb-Kieckersem*, *Handbuch der griech. Dial.* 234nn., a v protikladu např. k *Schwyzzerovi*, GG I 92, *Buckovi*³ 11, i některým jiným autorům, nepřičítá elejštinu ani k severozápadním dialektům, ani k peloponéské dórsčině, nýbrž ji chápe jako jakýsi most mezi oběma těmito podskupinami západní řečtiny, tj. dórsčiny v širším smyslu. Uvnitř východní řečtiny se pak Chadwickovi jeví — vedle ionskoattičtiny a arkadokyperštiny — zvláště postavení aiolštiny jakožto nejasné, přičemž autor správně varuje před přeceňováním druhotného západořeckého vlivu na vznik nářečních rozdílů uvnitř této aiolské nářeční skupiny. Ve shodě s *W. Porzigem* (IF 61/1954/, 147—169) a s *E. Rischem* (MH 12 /1955/, 61—76) pokládá přítom za nejčistší aiolský dialekt východní thesalštinu a nikoli lesbičtinu, která je už silně poznamenána vlivem ionštiny.

Závěrečná kapitola práce je ze všech tří nejrozsáhlejší a obsahuje pokus o historickou rekonstrukci vývoje řeckého jazyka — jde tu tedy o diachronní analýzu řeckého jazykového vývoje. Autor v ní vystupuje zásadně proti teorii o třech vlnách řeckých příchozích (Ionové, Achajové a Dórové) a uznává v řecké prehistorii pouze dvě migrace. První z nich je podle něho doložena výrazným kulturním přerývem již mezi druhým a třetím obdobím rané doby helladské (tj. kolem r. 2100; nikoli tedy až kolem r. 1900, tj. na přelomu mezi ranou a střední dobou helladskou, jak se soudívalo dříve) a znamená příchod indoevropského obyvatelstva, jež mluvilo řečí, z které se podle Ch. až přímo na jihobalkánské půdě vyvinula pod vlivem předřeckého substrátu řečtina. Teprve zde se začaly vyvíjet řecké nářeční rozdíly, známé z řečtiny klasické doby. Jedna z prvních byla inovační změna sufixového *-ti* (např. v 3. os. sg.) v *-si*, již se výrazně odlišila — vzhledem k *si*-ové příslušnosti mykénštiny nepochybně již před r. 1400 př. n. l. — východní řečtina od řečtiny západní. (V řečtině klasické byl sufix *-si* typický pro ionskoattičtinu a arkadokyperštinu.)

Konfrontujeme-li toto Chadwickovo zjištění s jeho shora uvedenou formulací o východní thesalštině, která měla podle *Porziga* a *Rische* vždy *-ti*, jako o nejčistším aiolském dialektu, pak ovšem docházíme k závěru, že tu Chadwick — právě ve shodě s *Porzigem* a *Rischem* — odtrhává vlastně aiolštinu od oblasti ionskoatticko-arkadokyperské, což do jisté míry koresponduje s jeho vývody o nejasném postavení aiolštiny uvnitř východní řečtiny, jak o tom hovořil v předchozí kapitole. Chadwick pak ještě uvádí několik dalších případů starých rozdílů mezi západořeckými a východořeckými dialekty (západořecké původní *toi, tai* proti východořeckému inovačnímu *oi, ai*, východořecký původní typ *δῶσω* proti západořecké inovaci *δωσέω* nebo elektivní dvojice *-μες* (Z); *-μεν* (V); *ἄν, κε* (V); *κα* (Z); *ἰερός* (V); *ἰαιρός* (Z) apod.). Ve většině těchto případů stojí opět již mykénština prokazatelně na straně východní řečtiny, což znamená, že i tyto diferenční jevy mají již velmi staré kořeny. — Na druhé straně ovšem, pokud jde o aiolštinu, Ch. ji nikde zcela výslovně nezařazuje ani mezi západořecké dialekty, nýbrž se zdá — a je to také v plném soulase s *Chadwickovým* článkem v *G & R* 3 (1956), 38—50 — že Ch. spíše postuluje pro aiolštinu statut jakési sekundárně vzniklé nářeční skupiny nižšího řádu, než je protiklad mezi *ti*-dialekty a *si*-dialekty. (Je-li možno pokusit se zde konkrétněji formulovat závěry, které vyplývají z některých Chadwickových opatrných formulací, lze snad soudit, že autor pojímá aiolštinu jako zvláštní nářeční jednotku, která se pravděpodobně v Thessalii oddělila od své mateřské *ti*-ové oblasti, jak tato krajina začala hrát v 2. polovině 2. tis. př. n. l. významnou úlohu ve formování mykénské kultury. Tato mykénská aiolština zůstala však přitom zřejmě i nadále *ti*-dialektem — na rozdíl od vlastní, jihořecké, tj. achajské mykénštiny, která

prodělala inovační změnu *-ti > -si* a je jediným doloženým řeckým dialektem mykénské doby.)

Ch. pak pokračuje dále v tom smyslu, že ona poměrná nářeční jednotka na jihu mykénského Řecka, jak se projevuje v jazyce lineárního písma B, byla rozbita druhou řeckou prehistorickou migrací, totiž tak zvanou dóorskou invazí, a teprve v následujících stoletích začalo nabývat nářeční rozčlenění staré řečtiny svou historickou podobu, známou z doby klasické. Nejméně se od jazyka lineárního písma B vzdálila nářečí v izolovaných krajinách Arkadie a Kypru (to je názor dnes celkem obecně rozšířený), pro ionskoattickou nářeční skupinu bylo typické jisté ovlivnění jihořeckého mykénského dialektu ze strany západní řečtiny a ta se zase naopak dostala pod silný vliv řeči podmaněného obyvatelstva mykénského. Z aiolských oblastí se evropské aiolské dialekty dostaly pod vliv západní řečtiny, kdežto aiolština kolonizátorů sz. pobřeží Malé Asie pod vliv maloasijské ionštiny. I tyto Chadwickovy výklady jsou vesměs formulovány opatrně, ale přitom velmi přesvědčivě, a jejich formulace je velkou většinou opravdu možno brát za východisko dalšího bádání; vždy totiž rozhodně polemizují se základním nedostatkem, kterým byla doposud starořecká dialektologická bádání poznamenána, totiž s apriorním promítáním stavu doloženého v 1. tis. př. n. l. do období předcházejících. A v tomto smyslu lze považovat Chadwickův příspěvek do CAH za stať vskutku metodicky vzorovou.

Antonín Bartoněk

Ebbe Vilborg, A Tentative Grammar of Mycenaean Greek. Graeca et Latina Gothoburgensia IX, Göteborg 1962. Stran 169. Cena Sw. Kr. 16.

Recenzované dílo je doposud nejsoustavnější mluvnice mykénštiny, tj. jazyka lineárního písma B, rozluštěného v r. 1952 Ventrisem a Chadwickem. Její základní předností proti různým dřívějším přehledům a nástinům mykénské gramatiky je to, že všechny probírané gramatické jevy jsou tu podle možnosti ilustrovány veškerým do té doby dostupným mykénským lingvistickým materiálem (tato zásada nebyla pochopitelně dodržena u jevů s mimořádně velkým počtem výskytů nebo u případů interpretačně problematických). To činí spolu s jasnou kompozicí celého díla z Vilborgovy práce příručku základní důležitosti.

V úvodu práce je umístěna rozsáhlá bibliografie gramatických prací o mykénštině (str. 11—18) a krátká stať o nářečním zařazení tohoto starého řeckého dialektu do řeckého jazykového světa (str. 19—23). Autor tu pečlivě seskupuje hlavní společné rysy, které pojí mykénštinu s ostatními řeckými dialekty, resp. s hlavními řeckými nářečními skupinami, a pokládá ji—ve shodě s všeobecným názorem—za dialekt, který má úzké vztahy zejména k arkadokyperské nářeční skupině klasické doby. Přitom se kloní, jak se zdá, i k uznávání jakési širší jednoty ionsko-arkadokyperské, tak jak tuto teorii vyslovil *E. Risch* v *MH* 12 (1955), 61—76. Stať o nářečním zařazení mykénštiny je uzavřena přehledem speciálních mykénských charakteristických rysů (v protikladu k ostatním řeckým dialektům) a seznamem vnitromykénských diferenčních jevů, pokud byly zatím zjištěny; jde o tyto čtyři jevy: častější výskyt znaku A_2 (= HA) v Pylu; častější výskyt plné diftongické grafiky u *i*-ových diftongů v Knossu ve srovnání s Pylem; častější užívání dat. sg. na -i u souhláskových kmenů v Mykénách ve srovnání s Pylem a Knosse; častější výskyt instrumentálního *o-pi* u *o*-kmenů v Knossu ve srovnání s Pylem.

První z hlavních kapitol knihy jedná o písemném systému mykénštiny (str. 24—39). Nejprve je tu přetištěn mykénský sylabář ve stavu z r. 1960 a v připojeném komentáři je speciální pozornost věnována některým, buď teprve nedávno interpretovaným anebo zatím úspěšně neidentifikovaným znakům. Ve sporných případech Vilborg nezaujímá vlastní stanovisko, nýbrž stanoviska jiných pouze staví před čtenáře k posouzení. Obecně je však možno říci, že byl v některých případech příliš důvěřivý k podaným slabičným interpretacím a že ve svém sylabáři uvádí více znaků jakožto bezpečně rozluštěných, než jak se s tím setkáváme v některých oficiálních sylabářích, např. v nejnovějším vydání *The Knossos Tablets* (BICSUL, Suppl. No. 13, London 1963). Instruktivní a slovním materiálem bohatě podložená je též kapitola o grafických